

paradigmi premenjuje z *-üje-*, v ponazarjalnem gradivu (zaglavja ni) pa je samo primer z nespremenjenim *-üva-* (*betegüvajo*).

2 Stalne besedne zveze kot iztočnice. – Primeri kot *dvëjgübëj*, *Jëzush Kristush*, *jëzero jezër*, *táhüiti*, *tá nositi* so stalne besedne zveze in bi jih bilo bolje podati znotraj geselskega članka v frazeološkem gnezdu, in ne kot iztočnice ali podiztočnice. Izjema so po nemščini kalkirani glagoli (in njihove izpeljanke) v zvezi s smernim prislovom, ki pomensko bodisi modificira glagol kot predpona ali pa je pomensko prazna prvina (*doli spadnoti*, *doli spadnenje*). V teh in še nekaterih drugih primerih (npr. pri prislovih *po çasi*, *ob enim*) bi moral slovaropisec postaviti jasno načelo pisanja skupaj oz. narazen. Odsotnost tega merila v predstavljenem gradivu gre verjetno pripisati dejstvu, da se je avtor hotel držati pisnih navad starih piscev; vendar bi veljalo pisavo tudi v tem poenotiti – tako kot je bilo to storjeno še za marsikaj drugega (npr. raznovrstno zapisovanje nekaterih glasov, naglasa ipd.) in pisati besede (razen tistih s prostimi morfemi) skupaj in besedne zveze narazen. Kot že zgoraj omenjeno, predstavitev vseh pojavnih oblik določene besede (tudi pisnih) sodi v ponazarjalno gradivo.

3 Izostri bi bilo treba tudi merilo, kaj so različne besede in kaj le različne pojavne oblike iste besede: *Azija* in *Ažija* sta gotovo ista beseda z različno glasovno uresničitvijo zaradi različnega vira ali poti prevzetja, in ju zato ne gre navajati kot dve iztočnici. Pod eno iztočnico sodita tudi *sprotolëjtje* in *sprotlëjtje* (morda tudi *spròtolje?*), ker je drugo le reducirana varianta prvega; ali *hasnoti* in *hasniti* z variantno pripono.

4 Pri besedah, ki imajo enak pomenski obeg kakor vzporednica v slovenskem knjižnem jeziku, so pomenske razlage večinoma kot v SSKJ; namenjene so za razmejevanje pomenov posamezne iztočnice, kakor se le-ti kažejo v ponazarjalnem gradivu, vendar včasih to nalogo le slabo opravljajo (prim. pomenske razlage besed *čas*, *dugovanje*, *erci*).

Marta Pirnat-Greenberg
Filozofska fakulteta, Ljubljana

TEORETIČNO ZANIMIVA KNJIGA IZ FRAZELOGIJE*

Čeprav sta od izida tu obravnavane monografije minili že skoraj dve leti, so v njej izbrani pristop in predlagane rešitve še vedno aktualne in vsaj za jezikoslovje v Jugoslaviji nove. Pomembno je tudi, da se je avtorica lotila najobsežnejšega frazeološkega gradiva v vsakem jeziku, to je glagolsko-samostalniških frazeologemov.

V uvodnem delu (11–31) so predstavljene izhodiščne postavke o jezikovnih enotah, ki so predmet obravnave. Vprašanja, ali frazeologemi so samostojne in od drugih ločene jezikovne enote, niti ne razrešuje niti si ga (več) ne zastavlja.

To je mogoče tudi razlog za izbor ustaljenega, že kar tradicionalnega poimenovanja te enote kot frazeologizem (z enakim statusom v srbohrvaškem jezikoslovju, kot ga ima v slovenskem frazeologem), ne pa v smislu uvrščenosti te enote v jezikovni sistem še vedno nekoliko problematičnega in v frazeološki znanstveni literaturi rahlo boječe rabljenega izraza frazem, čeprav ga med drugimi (idiom, idiomatska fraza, ustaljena fraza/obrat) omenja kot možnega. Deloma kaže njeno odločitev raba izraza

*Dragana Mršević-Radović, Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpsko-hrvatskom jeziku. Beograd 1987. Izdala Filološka fakulteta beogradske univerze v zb. Monografije, 60. knjiga, 163 str., A5. Na koncu je dodan pregled frazeoloških enot (149–156) in obsežen seznam literature (157–163), v glavnem frazeološke.

frazeološka enota kot sopomenke k izrazu frazeologizem: »Termin frazem se u poslednje vreme češče upotrebljava u našoj nauci. Kao i frazeološka jedinica, ovaj naziv je sistemski (isp. fonem/a/, leksem/a/ isl.) i stoga oba imaju izvesnu prednost nad drugim nazivima« (12).

V nasprotju s tem terminološkim »tradicionalizmom« se pri določanju temeljnih, kategorialnih lastnosti frazeologema pridružuje novjšim pristopom v frazeologiji (prim. Čermák, Pilz)¹, ki poleg oblikovne večbesednosti in pomenske celovitosti kot tretjo kategorialno lastnost zahtevajo ekspresivnost frazeologema: »Asocijativnim (konotativnim) značenjima ostvaruje se emocionalna (i ekspresivna) jezička funkcija, tako što se pri označavanju pojava (predmeta) izražavaju različite emocije govornika, kao što su dobravanje, neslaganje, ublažavanje, preuveličavanje, ironija, neverovanje, humor isl. Izražavanje subjektivnog stava rezultat je kolektivnog doživljavanja pojava i predmeta, opšte je za govornike jedne zajednice u kojem je takva jedinica u upotrebi, što je osnovni preduslov za prihvatanje takve jedinice kao jezičke a ne individualne, slučajne tvorevine (up. poređenje *puši kao Turčin* koje predstavlja jezičku jedinicu, i *puši kao Čerčil*, koje može biti motivisano, ali ostaje individualna, nejezička poredbena sintagma u srpskohrvatskom jeziku). Ovaj način označavanja svojstven je frazeološkim jedinicama i one se po tome razlikuju od nefrazeoloških sintagmi.« (16). In na str. 15: »Kada je reč o glagolskim frazeologizmima, njima se kvalifikuju osobine, stanja, procesi, označava se stepen u kojem se označena osobina ispoljava, intenzitet s kojim se proces ostvaruje isl. [...] Ovaj odnos frazeološke jedinice kao jezičkog znaka prema denotatu razlikuje frazeologizme od drugih jedinica u jeziku koje imaju primarnu funkciju n o m i n a c i j e.« (Podčrt. E. K.) S tem se odmejuje od starejših teoretskih pristopov, izhajajočih iz ruske oz. sovjetske frazeologije (npr. Šanski²), ki so jih v jugoslovanskem prostoru uveljavljali zlasti nekateri v zagrebški frazeološki »šoli«,³ v slovenskem jezikoslovju pa to stališče zastopa J. Toporišič⁴ (avtorica ga v pregledu literature tudi navaja). D. Mršević-Radović ima ekspresivnost za tisto merilo, ki omogoča ločevanje frazeoloških enot od »srodnih sintagma ustaljene strukture i leksičskog sastava, koje imaju funkciju nominacije u jeziku« (17). Iz frazeološkega sestava jezika zato izključuje naslednje tipe stalnih besednih zvez (»perifrastičkih sintagmi« /49/):

1. Perifrastične sintagme (opisne besedne zveze), tj. dekomponirane predikate (razstavljene glagole) z izglagolskim samostalnikom, ki imajo ustrezni istokorenski glagol (sh. *dati saglasnost – saglasiti se*; slov. *dati zagotovilo – zagotoviti*); to tudi tedaj, ko ustreznega glagola nimajo, a so istega tipa, npr. sh. *vršiti transakciju*, slov. *opraviti transakcijo – *transagirati*.

2. Opisne glagolske zveze različnih tipov, v katerih glagol in samostalnik ohranjata pomen, pomen celotne zveze pa je vsota teh pomenov in se z njim opisuje dejanje kot dovršeno, npr. sh. *okrenuti ključ – zaključiti*, slov. *obrniti ključ – zakleniti*.

3. Opisne zveze, s katerimi se opisuje kretnja ipd. in v katerih ni pomenskega prenosa (semantične transpozicije), npr. sh. *mahnuti rukom*, slov. *skomigniti z rameni*. Te zveze lahko postanejo frazeološke, ko ne opisujejo več kretnje, ampak določeno reakcijo, npr. *klimnuti glavom* 'pristati na nešto'; najbolj tipičen prehod opisa kretnje v frazeološko besedno zvezo je *vreči rokavico* (komu) 'izzvati (koga)', kjer se je pravi denotat že izgubil, ohranil se je le frazeološki pomen.

4. Opisne zveze terminološke narave in pogojno terminološke zveze z ustaljeno zgradbo in besedno sestavo, ki so ljudska (poljudna) poimenovanja za posamezne predmete in

¹ J. Filipec, F. Čermák, Česká lexikologie, Praga, 1985. Čermák je avtor II. dela: Frazeologija a idiomatika, 166–236. – K. D. Pilz, Phraseologie, Göppingen, 1978.

² N. M. Šanski, Frazeologija sovremennogo russkogo jazyka, Moskva, 1963.

³ Prim. prispevke v zb. Iz frazeološke problematike, Zagreb, 1980.

⁴ J. Toporišič, K izrazu in tipologiji slovenske frazeologije, Jezik in slovstvo 1973/74, 273–279.

pojave realnega sveta in imajo primarno poimenovalno vlogo. Taki so strokovni izrazi z denotativnim (zaznamovalnim) pomenom sestavin (sh. *podneti tužbu*, slov. *vložiti tožbo*) ali z zbledelo metaforičnostjo (»nekdanja /bivša/ metafora«, kakor je npr. v razmerju *noga /človeka/* in *noga /mize, stola/*), npr. sh. *padati u vetar* 'imati padavico'; slov. *mačje oko* 'svetlobni odbojnik (na cestišču)'. Take stalne besedne zveze so samo potencialno izhodišče za nastanek frazeoloških enot, npr. *slepa ulica*, 'ulica brez izhoda' → *slepa ulica*, 'brezizhodni položaj'; *kap zadene* (koga) 'naglo prenehanje delovanja življenjsko pomembnih organov zaradi krvavitve ali zamašitve žile' (SSKJ *kap*¹) → *kap /mel bo zadela (od presenečenja) 'zelo (sem presenečen)'*. Strok. izraz je kot beseda neposredno usmerjen na predmet označevanja, za razliko od besede pa ima izključno poimenovalno vlogo. Izrazijska besedna zveza sicer lahko nastane s pomenskim prenosom nefrazeološke zveze (sh. *medveda šapa*, slov. (goba) *medvedove tačke*) in je v izhodišču ekspresivno poimenovanje. Ko pa taka besedna zveza postane izključno posebno ime kakega predmeta, prvotna motiviranost in metaforičnost izgineta, izraz pa postane znamenje brez ekspresivne vrednosti. Frazeologem ostaja ekspresivno poimenovanje, tudi če izgubi motiviranost (21).

Drug sporni del gradiva v frazeologiji so enote z razvito povedno zgradbo, to so pregovori, reki, aforizmi itd. Avtorica jih imenuje *ustaljene fraze* (23, 24). Za njihovo izločitev iz sistema frazeoloških enot ne navaja razlogov kategorialne narave: »Kvalifikovanje odnosa ustaljene fraze i frazeološke jedinice više je praktičnog nego teorijskog značenja« (23). Ustaljene fraze imajo kot frazeologemi razmeroma stalno povedkovno zgradbo, stalno besedno zapolnitev, možnost razlage v zaznamovalnem pomenu in pogosto razvit drugotni, konotativni (sozaznamovalni) pomen. V tej monografiji je sprejeto v »znanosti veljavno« (23) razlikovanje: frazeologem ima (lahko) povedno zgradbo, vendar nerazvito, odprto, ki pri aktualizaciji frazeološke enote zahteva vključevanje besed(il)nega okolja (npr. sh. *Svanuče i /meni, tebi... / Spasovdan*, slov. *Srce pade v hlače /meni, tebi... /* – vsaj ena sestavina mora biti odvisna od frazeološkega okolja); medtem ko je ustaljena fraza tako na zgradbeni kot na pomenski ravni zaključena poved in je znamenje predikacije (npr. *Ko o čemu, baba o uštipcima*, slov. *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade*). Avtorica ne navaja, v katerih delih je to razlikovanje sprejeto, čeprav niti v najnovejših frazeologijah ni splošno veljavno (prim. Čermák⁵). Ustaljene fraze upošteva le kot vir za nastanek frazeoloških enot, s tem da se krčijo (reducirajo).

Ekspresivnost, ki kot kategorialna lastnost izloča frazeologeme izmed stalnih besednih zvez, pridobi frazeologem med primarno frazeologizacijo (Glagolsko-imenička frazeološka sintagma i primarna frazeologizacija, 32–62). Primarna frazeologizacija je tvorba frazeologemov iz nefrazeološke podstavne (»bazne«) oblike, tj. besedne zveze, povedne ustaljene fraze. Ta potek je bodisi prvenstveno pomenske bodisi prvenstveno skladske narave.

Pri pomenski frazeologizaciji gre za pomenski prenos (»transponiranje pomena«, 33), pomen nefrazeološke zveze (s prosto ali ustaljeno besedno sestavo) se prenese v frazeološki pomen, najpogosteje s podobno (metaforo: sh. *bacati klipove pod noge /kome/*, slov. *metati polena pod noge /komu/*; metonimijo: sh. *okrenuti leđa /k./*, slov. *vihati nos /nad čim/*; primero: sh. *jede kao mečava*, slov. *gleda ko tele v nova vrata*), pa tudi s pomenskimi figurami, kot sta paradoks (sh. *razumeti se /u šta/ kao magarac u kantu*, slov. *razumeti se /na kaj/ ko(t) krava na boben*) in kontrast (sh. *razlikovati se kao nebo i zemlja*, slov. *biti /sil/ kot noč in/pa dan*), z akustičnimi figurami, npr. asonanco (*ni ne konca ne kraja*), ritmo (sh. *živeti u slasti i lasti*, slov. *izginiti brez dúha in slúha*), in še drugačnimi, npr. z logično zamenjavo vzroka in posledice in z logičnim posploševanjem (sh. *nisi rođen u čamcu /pa da ne zatvaraš vrata/*, slov. *saj nimaš /nima, nimajo... / repa, saj te lga, jih... / ni steklar delal*). Pomensko frazeologizacijo je mogoče določati le pri frazeoloških enotah z razvidno

⁵ N. d. 1, 219–222.

notranjo strukturo in razvidnim razmerjem do motivacijskega pomena. Če se to razmerje zaradi večjih zgradbenih sprememb, slovnične zastarelosti ali zastarevanja besednih pomenov (npr. sh. *na glagol 'v obliki črke G'*, slov. *na vse kriplje, priti na kant*) poruši in izgubi, frazeologem postane nemotiviran. Pomembno pa je, da izguba motivacije ne vpliva na izgubo ekspresivnosti (prim. razloge za izločitev terminoloških besednih zvez). V takih demotiviranih frazeologemih lahko pride do nove motivacije, kar sodi že k drugotni frazeologizaciji. Eden od primerov, ki jih navaja avtorica, je *spasti na niske grane 'dospeti u nezavidan položaj'*, kjer ima samostalnik *grana* v prvotni motivacijski podstavi pomen 'rečni (vodni) rokav' (prim. Karadžićev Srpski rječnik pod *grana*, 3. pomen; prim. tudi frazeologem *doći na tanke vode*), v novi motivaciji pa gre za pomen 'grane u drvetu'. Nekaj podobnega se dogaja s slov. *ločiti zrnje od plev*, kjer se zaradi nepoznavanja denotata *pleve* pojavlja oblika *ločiti zrnje od plevela – plevel* kot 'nekaj ne vrednega', površinska (glasovna) podobnost in nova motivacija, *pleve* in *plevel* nimata skupnih zaznamovalnih pomenskih lastnosti, imata pa skupne pragmatične. Ločnica med »napako« in novo frazeološko varianto je bržkone le še vprašanje časa.⁶

Skladenjska frazeologizacija (46–62) obsega pretvorbe, kot sta širjenje (ekspanzija) in oženje (redukcija) nefrazeoloških izhodiščnih struktur. – Pri širjenju (46–59) je izhodiščna oblika glagolski leksem, razširjen s samostalniško sestavino, ali glagolsko-samostalniška besedna zveza, z obveznim prilastkom samostalnika: *stati* → *stati stadom*, *gledati* → *gledati okom* → *gledati dobrim okom*. Kot že rečeno, avtorica zastopa stališče, da je opisna (perifrastična) zveza frazeološka le, kadar nima le zaznamovalnega pomena, zato je hkrati (perifrastični) obvezni tudi pomenski prenos oz. mora biti v sestavi opisne besedne zveze vsaj ena sestavina nosilec pomenske frazeologizacije. Navaja štiri tipe: Tip₁ – samostalnik s prenesenim pomenom v danem glagolskem okolju, samostalnik, ki se v pomenu, s katerim motivira frazeologem, ne rabi samostojno (*uhvatiti tutanj*), samostalnik, pri katerem je en pomen zamenjan z drugim (pomenske enakozvočnice: sh. *otiči u Paračin* ← *parati / Paračin*, slov. *o svetem nikoli / Nikoli*). Tip₂ – samostalnik ima skupne pomenske prvine z glagolom, ki ga razširja, frazeologizacijsko vlogo ima pri njih vstavljeni prilastek: *gledati dobrim okom*. Tip₃ – z glagolom istokorenski samostalnik: *stati stadom*. Tip₄ – razširitev samostalniške sestavine: *obećavati zlatna brda i doline, vratiti milo za drago*. V zadnjem tipu omenja tudi primere kot *kazano-učinjeno, okreni-obrni, stani-pani, crkao-pukao* in jih imenuje glagolske frazeologeme polzloženega tipa. Prim. slov. *hočeš nočeš (Kaj so hoteli, hočeš nočeš so se morali sprijazniti z dejstvom)*, kar pa ni glagolski frazeologem in je (še vedno) večbesedna struktura. D. Mršević-Radović razen tega namiga ne načinja problema o obstoju »besednih frazeologemov«⁷ tipa *svoje glav* ← *delati po svoji glavi, slepomišiti* ← *iti se slepe miši*, kar bi bilo mogoče vključiti med oženja (redukcije). – Pod oženjem kot prvotno frazeologizacijo razume pretvorjene oblike »ustaljenih fraz« (pregovorov, rekov, aforizmov). Zaradi družbenih sprememb itd. se izgublja referencialni pomen ustaljene fraze in posledica tega so zgradbene spremembe in opustitev sestavin, ki so imele vlogo konkretizacije zaznamovalnega pomena: rezultat so glagolski frazeologemi. Za to so najpomembnejši viri pregovori,

⁶ Preizkus poznavanja frazeologije sem l. 1987 izvedla s 123 dijaki. Polovica jih je v nalogi za dopolnjevanje iztočnico *ločiti zrnje...* dopolnila z *...od plevela*. V nalogi z navodilom »Poiščite v naslednjih primerih frazeologeme in jih zapišite v izhodiščni (slovarski) obliki« je prav tako polovica dijakov v zgledu: *l...le kdo bi ločil med resnico, če smo jo sploh sposobni izluščiti, ter med plevami, ki jih porajajo politikantski nagibi* sestavino frazeologema *pleve* celo »popravila« v *plevel*.

⁷ Prim. Čermák n. d. 1, Lexikální frazími a idiomi, 210–212; prim. tudi str. 186: Formálně je frázém ustálená diskretní jednotka (na většine úrovni komponentů) tvořená zřetelnou kombinací aspoň dvou komponentů; (...). V ojedinělých případech je sice diskretní („přerušená“, rozdělená) forma frázému (popř. kodifikačním zásahem) zrušena, výraz však nepřestává být frázémem, jen se přefrazuje na nižší úroveň. (Podčrt. E. K.)

tem pa se pogosteje skrči njihov drugi del: *ko te pita* ← *Ko te pita brije li se vladika*; *hvatati se slamke* (za *slamku*) ← *Davljenik se i za slamku hvata*; slov. npr. *tihá voda* ← *Tihá voda bregove dere*. (Zanimivo je, da se tudi pri krčenju v samostalniški frazeologem ohranja prvi del pregovora.) Krajšanje ne spreminja konotativnega pomena celote: okrajšani del ohranja pomen in oblikoslovne lastnosti, ki jih je imel v sestavi širše zgradbe.

Tematsko osrednji del monografije je sistematizacija glagolsko-samostalniških frazeologemov srbohrvaškega jezika (Strukturno-semantičke osobenosti glagolsko-imeniških frazeoloških sintagmi, 63–148). Hierarhično najvišje merilo za razvrščanje je vrsta razmerja med celovitim pomenom frazeologema in pomenom njegovih sestavin. Na tej podlagi avtorica razlikuje komponentne (sestavinske) in globalne (celostne) frazeologeme (63–68). Med seboj se razlikujejo po obliki razporejanja celovitega frazeološkega pomena jezikovne enote glede na njeno zloženo besednozvezno strukturo. Merilo za odmejitev sestavinskih frazeologemov od celostnih je možnost, da se pri prvih izloča ena sestavina (ali glagolska ali samostalniška/SambZ) kot nosilec frazeološkega pomena: v *živeti na prijateljskoj nozi* (s kim) 'živeti prijateljski', slov. *biti zaljubljen do ušes* 'biti zelo zaljubljen' je glagolski del z nespremenjenim pomenom, samostalniška besednozvezna sestavina pa je frazeologizirana.⁸ Smiselno odvisnostno razmerje sestavin je v sestavinskih frazeologemih enosmerno določeno (*zaljubiti se* ← *do ušes*), medtem ko je v celostnih vzajemno soodvisnostno: *sh. izmiti* ↔ *glavu* (komu), slov. *skočiti si* ↔ *v lase*. Frazeologemi s celostnim pomenom so taki, ne glede na obliko frazeologizacijskega procesa, katerega rezultat so, in neodvisno od stopnje frazeologiziranosti. S tem je porušena triada Vinogradova: zrasleki (sraščeni) – sklopi (edinstva) – skupi (sočutanja).⁹ Avtorica opozarja na dvojno merilo, ki ga ima Vinogradov za ločevanje treh stopenj: merilo za razločevanje zraslekov in sklopov je odnos do motivacijskega izhodišča, ta odnos je pri zraslekih nerazviden (»z mrtvo notranjo strukturo«), pri sklopih razviden (»z jasno, živo notranjo strukturo«, 67); drugo merilo pa je primerjava s prosto besedno zvezo, od katere se skup razlikuje z »nesvobodno vezanostjo besed« (67) (razmerje med frazeološkim in prostim pomenskim povezovanjem). Dvojično delitev frazeologemov zagovarjajo tudi nekateri drugi frazeologi, npr. Larin,¹⁰ Gvozdarčev,¹¹ Weinreich,¹² večinoma pa jo razumejo kot dve stopnji frazeologizacijskega poteka. Imenujejo jih različno, npr. Larin kot idiomatične in neidiomatične frazeologeme, Weinreich kot frazeologeme in idiome.

Taka dvojična delitev avtorici omogoča nadaljnje urejanje frazeološkega gradiva po pomensko-skladenjskih merilih. Ker pa pomen frazeologemov pogosto brez poznavanja konkretnega motivacijskega izhodišča, tj. izhodiščne nefrazeološke besedne zveze, ki je služila kot motivacija za nastanek frazeološkega pomena, ni razumljiv, dobiva sinhrona

⁸ Drugače V. P. Žukov v *Semantika frazeologičeskix edinic*, Moskva 1978, 8 in dalje. Njegovo ločevanje celostnega in sestavinskega pomena frazeološke enote temelji na funkciji frazeološke komponente pri formiranju frazeološkega pomena. Tako npr. v frazeologemu *na družeskoj noge* (s kem) 'v tesnem, prijateljskem odnosu' pridevniška in samostalniška sestavina nimata pri tem enake vloge. Sestavino, ki ima »bližnjo« zvezo z besedo v prosti rabi (*družeskoj*), imenuje pomensko središče, sestavino z »daljnjo« zvezo z besedo v prosti rabi (*noge*) pa frazeološko središče.

⁹ Četrte pomenske skupine *frazeologičeskije vyraženiija* (slov. izraz je *frazeološka sestava* – po Toporišiču, n. d. 4), ki jo je vpeljal Šanski (n. d. 2), avtorica zaradi odsotnosti ekspresivnih pomenskih sestavin nima za frazeologeme. Tudi Vinogradov terminološka večbesedna poimenovanja navaja z neko zadržanostjo (gl. npr. *Russkij jazyk*, Moskva 1972, 2. izd., 27).

¹⁰ B. A. Larin, *Očerki po frazeologii* (O sistematizaciji i metodax issledovanija frazeologičeskix materialov, Istorija russkogo jazyka i obščee jazykoznanie), Moskva, 1977.

¹¹ Ju. A. Gvozdarčev, *Frazeologičeskije sočutanija sovremennogo russkogo jazyka*. Izdat. Rostovskogo universiteta, 1973.

¹² U. Weinreich, *Problems in the Analyses of Idioms*, zb. *Substance and Structure of Language*, University of California Press, Berkeley in Los Angeles, 1969.

analiza v njeni monografiji nujno tudi diahrono razsežnosti. S prikazovanjem diahronih razčlemb konkretnih frazeologemov se tu ne bomo ukvarjali, ker želimo predvsem predstaviti njena nova teoretska izhodišča in rešitve znotraj njih. Omeniti pa je vendarle treba, da so njene diahrono in primerjalne raziskave v določeni meri koristne tudi za proučevanje slovenske frazeologije. Samo za primer: ob frazeologemu *piti kao duga* (95) ugotavlja, da ga sodobni slovarji dajejo pod geslom *duga* 'savijena daska kao sastavni deo bačve, bureta', čeprav je primerjava motivirana z ljudskim verovanjem v mavrico, »koja se zamišlja kao natprirodno biće, aždaja koja pije vodu. Ona upija vodu iz zemaljskih izvora, jezera, reka i vraća je opet na zemlju u vidu kiše. Poređenje motiviše izuzetna sposobnost toga bića, kako se veruje, da popije ogromne količine vode«. Prim slov. *pijan kot mavra* (v SSKJ pravilno pod *mavra*2 nar. 'mavrica'). Za naš prikaz je pomembnejše dejstvo, da ji ta sinhrono-diahroni/komparativni pristop omogoča odkrivati modelno tvorbo mnogih frazeologemov.

Z upoštevanjem tvorbnih pomenskih modelov v frazeologiji se D. Mršević-Radović pridružuje najnovejšim tendencam v raziskovanju frazeologije. Doslej je veljalo, da je vsak frazeologem enkratna tvorba, ker se ne tvori sproti v govornem dejanju, ampak se reproducira kot narejena, strukturno zložena in pomensko celovita jezikovna enota. »Reproduciranost« je bila zato razumljena kot kategorialna lastnost frazeologemov, kar je pobudilo sklep, da je frazeološka enota tako na strukturni kot – še zlasti – na pomenski ravni individualni pojav. Misel o možni vzpostavitvi strukturno-pomenskih modelov v frazeologiji je predvsem ovirala množica frazeologemov z nerazvidno notranjo strukturo na sočasni ravni (po delitvi Vinogradova t. i. zraslekov). Zato je avtorično poseganje po naknadnem diahronem in primerjalnem proučevanju posameznih primerov razumljivo, če je hotela odkriti model, ki je zaradi pomenskih in skladenjskih sprememb izhodiščne oblike postal na sočasni ravni nejasen.

»U ovom radu će se pod modelom podrazumevati relativno stabilan sistem sintaksičkih odnosa, motivisan relativno stabilnim značenjem, koji važi za određeni tip ustaljenih sintagma. Uspostavljanje i opis strukturno-semantičkog modela, na sinhronom planu, mogući su samo kod frazeologizama s jasnom unutrašnjom strukturom: to su frazeološke jedinice s dvostrukim semantičkim planom i prepoznatljivim odnosom frazeološko značenje / značenje motivacione baze i sintaksička struktura frazeologizma / sintaksička struktura nefrazeološke baze sintagme. To znači da se aktualno frazeološko značenje može dovesti u vezu s motivacionim značenjem i da se frazeologizam može sintaksički analizirati.

Frazeologizmi s nejasnom unutrašnjom strukturom na sinhronom planu često se smatraju jediničnim obrazovanjima jer se za njih ne može uspostaviti strukturno-semantički model. Međutim, naknadnim dijahronim i komparativnim izučavanjem frazeološkog materijala, za mnoge »tipične« jedinične frazeologizme otkriva se strukturno-semantički model, koji je u rezultatu semantičkih i sintaksičkih promena baznog oblika postao, sa sinhronog aspekta, nejasan.« (69)

Za razliko od B. M. Nikolića,¹³ ki je tipologijo srbohrvaških frazeoloških enot opravil z vidika besedno-slovnicih značilnosti sestavin in oblikoslovnega značaja skladenjskih odnosov med njimi, je v tej monografiji izbrana strukturno-pomenska tipologija. Tak pristop omogoča oddeliti osnovne frazeološke oblike od variantne frazeološke oz. nefrazeološke sobesedilne. Prim. razliko med formalno razširitvijo *visiti o končiću* → *visiti o slabanom, tankom končiću* (prilastek je frazeološka, a »odvečna« in zato neobvezna sestavina), tvorbo razširitvijo *umesiti gorku pogaču* (kome) (*gorak* je obvezna frazeološka sestavina

¹³ Osnovni tipovi frazeoloških obrta u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, Naš jezik, knj. XXI, zv. 1–2, Beograd 1975, 7–13. V besedno-slovnicih tipu Glag + Sam navaja naslednje strukturne podtippe: Glag + tož. brez Predl (*jesti kamen*), Glag + or. (*mučnuti glavom*), Glag + Predl + (/ Prid+Sam/v tož.) (*venčati se za studen kamen*), Glag + tož. + tož. s Predl (*dati babu za nevestu*) (cit. po D. Mršević-Radović, 71).

in nosilec frazeologizacije, prim. obširno razčlemba, 107–114) in netvorbno razširitvijo *otvoriti kućna vrata* (kome) (prilastek *kućna* pripada zunanjemu frazeološkemu okolju, tj. stavku, v katerem se frazeologem realizira, in ni frazeološka sestavina). Temu je posvečeno še posebno poglavje o funkciji prilastka v samostalniški sestavini glagolsko-samostalniškega frazeologema (114–135).

To so teoretična izhodišča prikazane monografije. Zaradi novosti, ki jih prinašajo v razumevanje frazeologije kot jezikoslovne vede in frazeološkega gradiva določenega (v tem primeru srbohrvaškega) jezika, obsegajo nad polovico dela. Večji del druge polovice predstavlja sistematizacija glagolsko-samostalniških frazeologemov v srbohrvaškem jeziku (73–114). Tvorbnih strukturno-pomenskih modeli, ki jih avtorica ugotavlja, seveda ne pokrivajo celotnega gradiva, vendar je izbrani korpus dovolj obsežen za potrditev teoretičnih izhodišč s praktičnim razvrščanjem konkretnega gradiva. Hierarhizacija strukturnih in pomenskih meril ni enotna. Sestavinski frazeologemi so najprej razdeljeni glede na strukturo v neprimerjalne in primerjalne, pri globalnih je hierarhično najvišja razvrstitev tematska, glede na pojem, ki ga izražajo (npr. tematska skupina »grditi, kažnjavati«, 99–104). Tudi nadaljnja klasifikacija nima enotnega merila: neprimerjalni frazeologemi so razvrščani glede na nosilca frazeologizacije (glagolski in samostalniški del); to delitveno merilo pri primerjalnih sestavinskih frazeologemih odpade, ker je pri teh nosilec frazeologizacije vedno samostalniška sestavina. A tudi pri neprimerjalnih frazeologemih ostaja vprašanje, ali je glagolska sestavina lahko nosilec frazeološkega pomena (ob samostalniškem delu z nefrazeološkim pomenom), nerazrešeno. Zapletenost tega vprašanja ponazarja s frazeologemom *dunuti u glavu*. Izmed predpostavk, a) da je to nefrazeološka glagolsko-samostalniška besedna zveza z metaforičnim glagolom, b) celostni frazeologem in c) sestavinski frazeologem, v katerem je glagol nosilec frazeologizacije, z gradivom in analizo potrjuje le predpostavko b) (88–92). Za primerjavo lahko navedemo slov. *vbijati v glavo* (komu kaj) in primere rabe kot: [...] *temveč vbijam smrkavcem matematiko; niso jim vbijali nikakršnih načel* – ali naj take primere obravnavamo kot prenovitve frazeologemov¹⁴ oz. jih imamo za posledico netvorbne krčenja, kot to imenuje D. Mršević-Radović,¹⁵ ali gre za metaforični pomen glagola, ki ga je glagol *vbijati* razvil na osnovi pomena frazeološke enote, ali pa se je glagol z že razvitim drugotnim pomenom razširil s samostalniško sestavino *v glavo*. Neprimerjalni frazeologemi so dalje razdeljeni glede na strukturne podtipе (Glag+Sam v odv. skl.: *ne vredi ni pare*; Glag+Sam predl.: *zaljubiti se do ušiju*; Glag+SamBZ: *stajati na prijateljskoj nozi /s kim/*), vendar samo tisti neprimerjalni frazeologemi, v katerih je nosilec frazeologizacije samostalniška sestavina. Avtorica trdi, da je strukturna delitev smiselna, ker je pomembna za analizo notranje frazeološke strukture in za spremljanje frazeologizacijskih procesov. Tako so frazeologemi, nastali v procesu drugotnega širjenja ali oženja, ustrezno predstavljani v modelu po prvotni frazeologizaciji, iz njih izpeljani pa kot njihove variante, npr. *ne zna ni bele* ← *ne zna ni bele ni crne* v podtipu Glag+SamBZ, *znati staze* → *znati staze i bojaze* v podtipu Glag+Sam (72). Nepotrebni take delitve pri primerjalnih frazeologemih ne navaja.

Vnaprejšnja delitev celostnih frazeologemov na tematske skupine je razumljiva, zaradi preobilice gradiva se je pri opisu strukturno-pomenskih modelov omejila na dve skupini: na frazeologeme, ki izražajo pojem »grditi, kažnjavati« (99–104) in »pričiniti (pričinjavati) neprijatnost, zlo« (104–114). V prvi skupini so opisani vsi štirje strukturno-pomenski modeli: a) »dati (nekome) po određenom delu tela« s strukturo »dati (udarec) + predl. Sam s pomenom mesta udarca« (*dati po nosu / preko nosa, po njušci*; slov. *dati eno na gobec*); b)

¹⁴ Prim. E. Kržišnik, Prenovitev kot inovativni postopek, *Slava* 1987, št. 1, 49–56; Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let, zb. Obdobja 7, Ljubljana 1987, 517–532.

¹⁵ Dejansko avtorica mimogrede obravnava le netvorbne razširitve (147, 148), ne pa tudi krčitev.

»očistiti (nekome) određeni deo tela« s strukturo »Glag s pomenom 'narediti čisto' + Sam kot predmet s pomenom dela telesa« (*izmiti, isprati, oprati glavu; obrisati, ubrisati, natrljati, protrljati, natrti nos*; slov. *oprati glavo*); c) »(o)čitati (nekome) određenu vrstu teksta« s strukturo »Glag očitati + Sam kot predmet s pomenom posvetnega ali cerkvenega besedila, ki se bere ob posebnih priložnostih (za poduk . . .)« (*očitati levite, bukvicu, bakelu, buruntiju, lekciju, litaniju, prediku, propoved, krunicu, čitulju*; slov. *brati levite*); č) »pucati (u koga)« s strukturo »Glag + SamBZ ali glagolska perifraza s pomenom '(početi) pucati iz odgovarajučeg orožja'« (*metnuti, baciti, saterati u top, otvoriti, osuti paljbu, vatra /na koga/; slov. bruhati ogenj in žveplo /na koga/.*) V drugi tematski skupini je izmed navedenih devetih možnih pomenskih tipov opisana le skupina frazeoloških enot s pomenom 'pripremiti propast, smrt'. Ti se tvorijo po dveh modelih: a) »krojiti, skrojiti (kome) odeću (deo odeće), obuću« (*krojiti gaće, kaput, kabanicu, kožuh*; slov. *pomeriti hlače*) in b) »pripremati (pripremiti) (kome) jelo« (*umesiti gorak kolač*; slov. *skuhati/zakuhati kašo / lepo godljo*).

Sledeč urejevalnemu načelu in izhajajoč iz načela o modelnem bistvu frazeologije, je D. Mršević-Radović opravila veliko delo tako v teoretskem kot tudi v praktičnem (slovaropisnem) smislu. Zares ji (prav zaradi izrazitega hotenja, da bi sistematizirala gradivo) lahko očitamo le nedoslednost pri razmejevanju sestavin frazeologemov od frazeološkega okolja, predvsem zapisovanje vezljivostnih prvin, ki niso sestavine frazeologema. Primerov nedoslednosti je precej, npr. *paziti, čuvati (koga) kao oko (oči) u glavi: znati (poznovati) koga kao paru na dlanu* (drugo za drugim na str. 97). Nadalje, variiranje istih prvin enkrat kot poljubnostni zaimsek (*koga*), drugič kot nedoločni (*nekoga*), npr. *natrljati nos (nekome): natrti kome pod nos hrena* (oboje str. 101). Nedosledno je tudi označevanje frazeoloških variant, enkrat kot naštevalno enakovredno, drugič kot druga možnost v oklepaju (brez funkcionalne različnosti), še zlasti, ker na začetku med navodili pod g) navaja tabelo simbolov in ima znak (-) za »varijantni ili fakultativni član frazeološke jedinice« (11). Npr. *prolaziti, proći kao pored turskog (čifutskog) groblja, voleti (paziti, čuvati) (koga) kao oko (oči) u glavi* (96/97), *dati (nekome) po nosu, preko nosa* (99). Najti je mogoče tudi kombiniranje slovarske in neslovarske oblike frazeologemov, npr. v verigi zgledov na str. 91: *lupiti u glavu = saznati* (slovarska), *zveknulo (zvečnulo) mu u glavu (u glavi) = doći u pamet* (frazeologem v neslovarski, pomenski ustreznik v slovarski obliki), *puhnulo mu (joj) u glavu = iznenada, odjednom mu (joj) došla (pojaviła se), iskrsla neka misao, plan, namera* (oboje v neslovarski obliki), *svrsnuti u glavi = prisetit se čega* (slovarsko), *kresne (misao) kroz glavu (u glavu) = odjedanput dode na um* (neslovarsko); v zadnjem primeru zaradi nedoslednosti ni jasno, ali je dodatek *misao* sestavina frazeologema ali ne.

Erika Kržišnik

Filozofska fakulteta, Ljubljana

ALBANSKO-SLOVENSKI SLOVAR IN TEMELJI ALBANSKE SLOVNICE*

0 Pred nedavnim sta nas razveselila F. Novšak in Društvo slovenskih književnih prevajalcev z izdajo Albansko-slovenskega slovarja, prvega slovarja s tema dvema jezikoma; biti utegne dragocen priložnik za albanologe, balkanologe, jugoslaviste in indoevropeiste ter vse slovensko oz. albansko govoreče, ki imajo opravka z albanskim oz. slovenskim jezikom. Slovar (str. 19–393) vsebuje po avtorjevem štetju okoli 25 000 gesel, po poldrugo stran uvoda

* France Novšak, 1988, Albansko-slovenski slovar s temelji albanske slovnice / Fjalor shqip-slovenisht me bazat e gramatikës së shqipes (ur. Janko Moder). Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 448 str. + Popravki. Slovar je dostopen tudi v obliki računalniške diskete.